

Patrycjusz Zarębski

Politechnika Koszalińska

OBSZARY PERYFERYJNE I ICH POTENCJAŁ ROZWOJOWY

THE PERIPHERAL AREAS AND THEIR DEVELOPMENT POTENTIAL

Słowa kluczowe: obszary peryferyjne, rozwój gospodarczy, potencjał rozwojowy, atrakcyjność inwestycyjna

Key words: peripheral area, economic development, growth potential, attractive investment

Abstrakt. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, jakie są metody pomiaru peryferyjności oraz które regiony w Polsce możemy uznać za peryferyjne. Przedstawione zostały trzy metody oceny, wykorzystujące kryteria geograficzne, ekonomiczne oraz społeczne. Analiza potencjałów rozwojowych ukazała dość duże dysproporcje w zakresie możliwości kreowania rozwoju gospodarczego regionów peryferyjnych względem pozostałych obszarów. Przyjęto, iż istotny czynnik dla poprawy sytuacji regionów peryferyjnych to skoncentrowanie się na unikatowych walorach, np. potencjale dla energetyki odnawialnej, przy jednoczesnym podnoszeniu poziomu absorpcji technologii oraz tworzeniu systemów szybkiego uczenia się i budowania wiedzy.

Wstęp

Obszary peryferyjne stanowią wyzwanie dla władz centralnych i lokalnych w budowaniu spójności gospodarczej i aktywizacji ekonomicznej ludności. Niedoskonałości mechanizmów działających w gospodarce, postępujący proces centralizacji kluczowych czynników rozwojowych powoduje, iż wyraźnie zarysowuje się różnica pomiędzy regionami centralnymi i peryferyjnymi. Wiele powstałych teorii podejmowało próbę wyjaśnienia mechanizmu tych zróżnicowań, przy czym każda z nich wskazywała na znaczenie czynników endogenicznych lub egzogenicznych, jako istotnych elementów procesu rozwoju. Jednocześnie przy tak wielu opracowaniach na ten temat zauważalny jest brak jednolitej definicji obszaru peryferyjnego, który określan jest np. wykorzystując cechy geograficzne, ekonomiczne lub społeczne. Przy ocenie regionów najczęściej uwzględnia się dość zróżnicowane wskaźniki o charakterze reprezentacyjnym w odniesieniu do wspomnianych kategorii. Wyznaczenie regionów peryferyjnych rodzi dalsze pytania o możliwości zmiany ich sytuacji oraz o rodzaj, skalę i siłę działań jakie można podejmować względem tych obszarów. Jednocześnie poszukuje się możliwości rozwoju wewnętrznych potencjałów wykorzystując własne zasoby kapitałowe przy udziale lokalnych zasobów produkcyjnych i zaangażowaniu władz samorządowych.

Celem badań była ocena peryferyjności regionów w Polsce w ujęciu geograficznym, ekonomicznym oraz społecznym z wykorzystaniem macierzy wskaźników charakteryzujących dane zjawiska oraz narzędzi statystycznych. Kolejnym krokiem było określenie możliwości rozwoju tych regionów na podstawie oceny atrakcyjności inwestycyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem potencjału dla rozwoju energetyki odnawialnej, przemysłu kapitałochłonnego, pracochłonnego, handlu, turystyki oraz działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania, które regiony w Polsce możemy uznać za peryferyjne oraz jaki jest ich potencjał rozwojowy.

Teoretyczne rozważania na temat peryferyjności

Peryferyjność regionów możemy definiować wykorzystując czynniki jakie uznamy za istotne w mierzeniu odmienności lub dystansu regionu od cech wzorcowych (regionów wzorcowych). Najczęściej przyjmuje się, iż o peryferyjności świadczą takie cechy, jak: słaba infrastruktura transportowa i komunikacyjna, brak dostępu do nowoczesnych środków transportu oraz dość wysokie koszty dostępu do pozostałych regionów. Występowanie powyższych czynników warunkuje znaczącą marginalizację, co znajduje wyraz w słabych wynikach gospodarczych oraz niskich ocenach jakości i poziomu życia mieszkańców. Dzieje się tak wskutek nie tylko zakłóceń w przepływie podstawowych czynników produkcji, ale również trudności w procesie transferu technologii, wymiany doświadczeń, rozwoju współpracy oraz tworzenia nowych przedsiębiorstw o charakterze ponadregionalnym i międzynarodowym. Spełnienie przez region warunków dobrej komunikacji i dostępności znacząco podnosi szansę na napływ kapitału zewnętrznego, stanowiącego w przypadku regionów peryferyjnych często „masę krytyczną” potrzebną na zainicjowanie procesów rozwojowych.

Innym kryterium w ocenie peryferyjności z jakim możemy się spotkać w literaturze jest ocena potencjału ekonomicznego. Przykładowo, w UE podstawowym kryterium dla określenia peryferyjności jest niski poziom rozwoju gospodarczego mierzony PKB poniżej 75% średniej w UE na jednego mieszkańca. Najczęściej region taki charakteryzuje się słabo rozwiniętą strukturą produkcji, często opartą na produkcji surowcowej, przy ogólnie niskich wartościach eksportu z zauważalną natomiast dominacją importu. Dodatkowo region osłabiają niekorzystne zmiany w poziomie kapitału ludzkiego, procesy depopulacji oraz zmiany struktury wiekowej ludności. Wiąże się to z niską gęstością zaludnienia oraz wysokim udziałem osób w wieku poprodukcyjnym wśród ludności miejscowej.

Kolejnym kryterium jakie pozwala uznać region za peryferyjny jest zbiór cech odnoszących się do aspektów społecznych, kulturowych nawiązujących często do kapitału ludzkiego, poznawczego, psychospołecznego oraz instytucjonalnego. W takim ujęciu ocenia się m.in. dostępność dla ludności podstawowych elementów infrastruktury społecznej, ośrodków edukacji, teatrów, kin, galerii oraz wydarzeń kulturalnych i politycznych. Poddaje się analizie również kapitał poznawczy, który koncentruje się w uczelniach wyższych, ośrodkach badawczych, organizacjach kulturalnych i zawodowych, w przedsiębiorstwach oraz organach odpowiedzialnych za rozwijanie dialogu społecznego. Warto zaznaczyć również rolę jaką w rozwoju regionów pełni kapitał instytucjonalny, który definiuje się jako zdolność formalnych instytucji danego regionu do skoncentrowania się na rozwiązywaniu problemów, ich zdolność działania, szybkość procesu decyzyjnego, zakres posiadanej informacji przez organizacje i ich elastyczność, a także rodzaj istniejących relacji między różnymi organizacjami [Opinia Europejskiego... 2006].

Metoda oceny peryferyjności regionów

Przedstawione kryteria oceny peryferyjności pozwalają na wieloaspektową analizę regionów przy uwzględnieniu dość zróżnicowanych wskaźników. Warto przy tym dokonać porównania ocen wykonanych przy uwzględnieniu wymienionych wcześniej trzech różnych grup wskaźników w ujęciu geograficznym, społecznym oraz ekonomicznym. Do oceny przyjęto następujące grupy wskaźników o charakterze stymulant (S) oraz destymulant (D):

- 1) kryterium geograficzne:
 - długość dróg ekspresowych na 100 km² (S),
 - długość autostrad na 100 km² (S),
 - długość dróg powiatowych na 100 km² (S),
 - długość dróg gminnych na 100 km² (S),
 - odloty i przyloty w portach lotniczych na 1 mieszkańca (S),
 - linie kolejowe eksploatowane na 100 km² (S),
- 2) kryterium społeczne:
 - seanse w kinach ogółem na mieszkańca (S),
 - ćwiczący w sekcjach wg sportów – gry zespołowe na mieszkańca (S),
 - galerie i salony sztuki ogółem na 1 mieszkańca (S),
 - widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności (S),
 - wypożyczenie księgozbioru na zewnątrz na 1000 mieszkańców (S),
 - liczba widzów w kinach stałych na 1000 mieszkańców (S),
 - studenci uczelni wyższych na 1 mieszkańca (S),
- 3) kryterium ekonomiczne:
 - nowo zarejestrowane jednostki (podmioty gospodarcze) na 1 mieszkańca (S),
 - produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca (S),
 - wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (D),
 - długotrwale bezrobotni na 1 mieszkańca (D),
 - liczba podmiotów gospodarczych na 1 mieszkańca (S),
 - wartość brutto środków trwałych na 1 mieszkańca (S).

W obliczeniach wykorzystano metodę sum standaryzowanych wartości poszczególnych wskaźników o charakterze względnym. Metoda polega na budowie syntetycznego wskaźnika będącego sumą standaryzowanych wartości wskaźników cząstkowych. Początkową procedurą jest standaryzacja przez normalizację zmiennych jednocechowych z wykorzystaniem wzoru:

- a) dla czynników stymulujących i cech pozytywnych:

$$x_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min j}}{x_{\max i} - x_{\min i}} \cdot 100$$

b) dla czynników destymulujących:

$$x_{ij} = \frac{x_{\max j} - x_{ij}}{x_{\max j} - x_{\min j}} \cdot 100$$

gdzie:

j – kolejny numer cechy j ,

i – kolejny numer jednostki przestrzennej i ,

xy' – znormalizowana cecha j w jednostce przestrzennej i ,

xy – wartość cechy j w jednostce przestrzennej i ,

$x_{\min j}$ – minimalna wartość cechy j ,

$x_{\max j}$ – maksymalna wartość cechy j .

Na podstawie wystandaryzowanych zmiennych wyznacza się następnie wektor sum standaryzowanych P_n jako średnich arytmetycznych z wartości standaryzowanych cech odpowiadającym poszczególnym obiektom, gdzie: n oznacza liczbę obiektów, a m liczbę zmiennych, zgodnie ze wzorem:

$$P_i = \frac{1}{m} \cdot \sum_{j=1}^m x'_{ij}$$

Otrzymane wyniki dla poszczególnych kryteriów były podstawą podziału na klasy od A do F, których zakres został wyznaczony przez lewostronnie domknięte przedziały o następujących dolnych granicach klas: A: $Av + S(x)$, B: $Av + 0,5S(x)$, C: Av , D: $Av - 0,5S(x)$, E: $Av - S(x)$, F: 0.

gdzie:

Av – średnia arytmetyczna,

$S(x)$ – odchylenie standardowe.

Tabela 1. Ocena peryferyjności województw oraz ich potencjałów rozwojowych
Table 1. The assessment of peripheral regions and their development potential

Województwo/ Voivodeship	Kryteria oceny peryferyjności/ The criteria for assessing periphery*			Potencjalna atrakcyjność inwestycyjna/ Potential investment attractiveness**						Potencjał biomasy/ Biomass potential***
	geograficzne/ geographic	społeczne/ social	ekonomiczne/ economic	gospodarka narodowa/ national economy	przemysł kapitałochłonny/ capital-intensive industry	przemysł pracochłonny/ labor-intensive industries	handel/trade	turystyka/tourism	działalność profesjonalna, naukowa i techniczna/ professional, scientific and technical	
Dolnośląskie	B	A	B	A	B	B	B	B	A	E
Kujawsko-pomorskie	D	D	E	F	F	F	C	D	F	C
Lubelskie	E	F	F	F	F	F	F	F	F	D
Lubuskie	E	E	C	F	D	D	F	D	F	A
Łódzkie	D	C	D	D	D	C	C	F	C	E
Małopolskie	A	A	C	B	B	B	B	A	B	F
Mazowieckie	C	A	A	A	A	A	A	A	A	E
Opolskie	C	F	D	D	F	D	F	F	F	B
Podkarpackie	E	F	F	F	F	F	D	F	F	E
Podlaskie	F	C	E	F	F	F	D	D	F	A
Pomorskie	C	C	A	B	C	C	B	A	C	D
Śląskie	A	B	B	A	A	A	B	B	A	F
Świętokrzyskie	D	F	F	F	F	F	F	F	F	E
Warmińsko-mazurskie	F	E	E	F	F	F	F	D	F	A
Wielkopolskie	C	C	B	B	C	C	B	C	C	C
Zachodniopomorskie	E	D	B	D	D	D	D	B	D	B

Oceny peryferyjności/Peripheral area assessment: A – bardzo niska/very low, B – niska/low, C – dość niska/somewhat low, D – dość wysoka/somewhat high, E – wysoka/high, F – bardzo wysoka/very high; Oceny potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej i potencjału biomasy/Aessment of potential investment attractiveness nad biomass potential: A – bardzo wysoka/very high, B – wysoka/high, C – dość wysoka/somewhat high, D – dość niska/somewhat low, E – niska/low, F – bardzo niska/very low
Źródło/Source: * obliczenia własne na podstawie danych Banku Danych... 2012/own study based on Bank Danych... 2012, ** Godlewska-Majkowska, Zarębski 2011, *** Jasiulewicz 2010

Peryferyjność polskich regionów

Peryferyjność regionów jest złożonym zagadnieniem, które nie poddaje się jednoznacznej ocenie, co potwierdzają otrzymane wyniki badań. Wśród analizowanych województw znalazły się takie, które możemy uznać za peryferyjne w sensie geograficznym, ekonomicznym i społecznym i są to województwa: warmińsko-mazurskie, podkarpackie oraz lubelskie (tab. 1). Wyniki dla pozostałych województw wykazywały już znaczne zróżnicowanie. Ze względu na kryterium geograficzne za peryferyjne uznano głównie województwa: położone na wschodzie kraju (warmińsko-mazurskie, podkarpackie, podlaskie, lubelskie) oraz województwa zlokalizowane w części północno-zachodniej Polski (lubuskie i zachodniopomorskie), przy czym najkorzystniejsza sytuacja ma miejsce w wysocy uprzemysłowionych i zurbanizowanych południowych województwach (dolnośląskim, śląskim oraz małopolskim). Najwyższe różnice w ocenie peryferyjności według trzech kryteriów miały miejsce w przypadku województw opolskiego, podlaskiego oraz zachodniopomorskiego.

Zauważalny jest silny związek między ocenami związanymi z dostępnością a potencjałem ekonomicznym, który pozwolił zaliczyć do regionów peryferyjnych województwa wschodniej Polski (warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, podkarpackie oraz kujawsko-pomorskie i kieleckie). Kryterium społeczne dało nieco odmienny obraz peryferyjności, gdzie obok często wymienianych niektórych województw wschodnich (warmińsko-mazurskie, lubelskie, podkarpackie oraz kieleckie) znalazły się również województwa części południowej (opolskie) oraz zachodniej (lubuskie).

Z analizy danych wynika, iż peryferyjność regionów jest w dużej mierze konsekwencją dotychczasowych procesów rozwojowych związanych ze zmianami w poziomie produkcji oraz procesem urbanizacji. Wyraźnie zauważalny jest wpływ położenia województw względem zachodnich regionów stanowiących w ostatnich latach obszar dynamicznie rozwijającej się współpracy gospodarczej i wymiany doświadczeń (programy rozwojowe UE). Rodzi się jednak pytanie o losy tych województw, które nie mają korzystnej „renty położenia”, a ich dotychczasowy potencjał nie daje możliwości uruchomienia procesów rozwojowych. Teoretyczne rozważania na ten temat skłaniają do przyjęcia polityki wsparcia, zainicjowania inwestycji, ale nie tylko sektora publicznego, lecz także zwiększenia zaangażowania kapitału prywatnego o charakterze egzogenicznym w postaci m.in. bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Potencjał rozwojowy obszarów peryferyjnych

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o możliwości rozwoju obszarów peryferyjnych należy nieco uwagi poświęcić ich potencjałom rozwojowym, a szczególnie potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej. Potencjalna atrakcyjność inwestycyjna jest zespołem regionalnych walorów lokalizacyjnych, które mają wpływ na osiąganie celów inwestora (np. w postaci kształtowania się kosztów prowadzonej działalności gospodarczej, przychodów ze sprzedaży, rentowności netto oraz konkurencyjności danej inwestycji) [Godlewska-Majewska 2008]. Wyniki pomiaru mogą stanowić punkt wyjściowy dla analiz i prognoz gospodarczych a także stanowić drogowskaz dla inwestorów i być pomocne w alokacji kapitału inwestycyjnego. Zestawienie wyników pomiaru peryferyjności z ocenami potencjału rozwojowego może niepokoić i wskazywać na dalsze możliwe procesy pogłębiania się alienacji i marginalizacji gospodarczej. W przypadku obszarów peryferyjnych w większości analizowanych sekcji gospodarczych nie można wskazać znaczących czynników rozwoju. W województwach: warmińsko-mazurskim, lubuskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim, lubelskim odnotowano najniższe oceny potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej dla głównych sekcji gospodarczych: przemysłu kapitałochłonnego, przemysłu pracochłonnego, handlu, turystyki oraz działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (tab. 1). Wskazuje to na dość trudną sytuację wymienionych województw, stąd, w przypadku tworzenia strategii rozwoju dla tych obszarów należałoby poszukiwać pozytywnych walorów w ich peryferyjnych uwarunkowaniach, które odnoszą się przykładowo do: niskich kosztów zakupu ziemi i nieruchomości, czystego środowiska oraz lokalnego kapitału ludzkiego oraz społecznego.

Przykładową szansą dla regionów peryferyjnych mogą być nowoczesne inwestycje w technologii i rozwój rozproszonej energetyki odnawialnej. Zakładany w polityce energetycznej Polski do 2030 r. wzrost udziału energii produkowanej z OZE w ogólnym zużyciu na poziomie 15% oraz wsparcie dla rozwoju dywersyfikacji źródeł dostaw i rozwoju energetyki rozproszonej z wykorzystaniem lokalnych dostępnych surowców daje duże możliwości inwestycyjne. Szczególnie dotyczy to tych regionów peryferyjnych w których występuje wysoko oceniany potencjał biomasy na cele energetyczne (tab. 1), województw: lubuskie (klasa A), opolskie (klasa B), podlaskie (klasa A), warmińsko-mazurskie (klasa A), zachodniopomorskie (klasa B).

Szanse rozwojowe należy również upatrywać w umiejętności adoptowania nowych rozwiązań i technologii przy jednoczesnym podnoszeniu poziomu wiedzy i doskonaleniu procesów uczenia się. Potrzebne do tego są sprawnie funkcjonujące systemy przepływu informacji oraz lokalne zaangażowanie ludności. Szczególnie ważne w procesie rozwoju są czynniki integrujące społeczeństwo, sprawne przywództwo oraz działalność regionalnych aktorów życia politycznego i gospodarczego

Podsumowanie

1. Pomiar peryferyjności może odnosić się do kryteriów o charakterze geograficznym, społecznym i ekonomicznym co powoduje, iż możemy przyjąć różne metody pomiaru peryferyjności z uwzględnieniem wskaźników charakteryzujących wymienione obszary.
2. Wyniki oceny peryferyjności polskich regionów z zastosowaniem trzech metod są dość zbliżone w przypadku trzech województw wschodnich, w których odnotowano podobne wyniki względem trzech kategorii pomiaru. Natomiast w przypadku województw podkarpackiego, podlaskiego oraz zachodniopomorskiego, wyniki pomiaru peryferyjności z wykorzystaniem wyżej wspomnianych kryteriów dało zróżnicowane oceny.
3. Do obszarów peryferyjnych przy kryterium geograficznym zaliczono województwa: lubelskie, lubuskie, podkarpackie, podlaskie, warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie, przy kryterium społecznym – lubelskie, lubuskie, opolskie, podkarpackie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, a przy kryterium ekonomicznym – kujawsko-pomorskie, lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie.
4. W większości przypadków obszary peryferyjne miały niskie oceny potencjału dla rozwoju mierzono-potencjalną atrakcyjnością inwestycyjną.
5. W województwach uznanych za peryferyjne odnotowano wysokie oceny potencjału biomasy, co może być istotnym czynnikiem rozwoju tych regionów.

Literatura

- Godlewska-Majkowska H. (red.). 2008: Atrakcyjność inwestycyjna polskich regionów. W poszukiwaniu nowych miar. SGH – Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Godlewska-Majkowska H., Zarębski P. 2011: Raporty atrakcyjności inwestycyjnej regionów Polski. Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznej, Warszawa, [www.paiz.gov.pl].
- Jasiulewicz M. 2010: Regionalny potencjał energetyczny biomasy w Polsce. [W:] Regionalny i lokalny potencjał biomasy energetycznej. PTE i Politechnika Koszalińska, Koszalin.
- Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie *zarządzanie terytorialne przemianami w przemyśle: rola partnerów społecznych i wkład programu ramowego na rzecz konkurencyjności i innowacji*. 2006: Dz.U. UE, 2006/C 318/02.
- Polityka energetyczna Polski do 2030 r. 2009: Ministerstwo Gospodarki, Warszawa, 10 listopada.

Summary

The article answers the question what are the methods of measurement and which peripheral regions in Poland can be considered a peripheral? The three methods of evaluation are based on the geographic, economic, and social criteria. The analysis of development potentials shows quite large disparities in the opportunities for economic development of peripheral regions compared to other areas. It is assumed that for improving the situation of those regions they need to concentrate on the unique opportunities such as the renewable energy, while increasing the level of absorption of technology and rapid development of systems for learning and knowledge building.

Adres do korespondencji:

dr Patrycjusz Zarębski
 Politechnika Koszalińska
 Instytut Ekonomii i Zarządzania
 Zakład Polityki Ekonomicznej i Regionalnej
 ul. Kwiatkowskiego 6e
 75-343 Koszalin
 tel. (94) 343 91 62
 e-mail: patrycjusz.zarebski@tu.koszalin.pl